אפילו לְקִרוּבִים שאין קידושיהם תופסים בה, אף שאין שייך כלל בזה יעוד, ואין ללמוד זאת מהפסוק הקודם 'אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ', שמשם למדנו רק שאפשר למוכרה באופן שהיעוד אסור אך הוא יכול לחול. מבארת הברייתא, שלכאורה קשה, מדוע הוצרך פסוק לזה, וַהֲלֹא דִּין הוּא – אפשר ללמוד זאת מקל וחומר, אִם מוֹכְרָהּ לִפְסוּלִין על אף שניוול הוא להשתעבד להם, וגם יש לחוש שייעודה שהרי קידושיהם תופסים בה, וכי לֹא יִמְכְּרֶנָּה לְקִרוּבִים שאין כל ניוול להשתעבד להם, וגם אין חשש מכשול, שהרי אין קידושיהם תופסים בה, ולשם מה צריך דרשה לרבות שיכול למוכרה לקרובים. אלא שיש לפרוך את הקל וחומר, מַה לְּמוֹכְרָהּ לִפְסוּלִין שמועילה המכירה, משום שֶׁאִם רָצָה לְיַיעֵד באיסור, מְיַיעֵד וחלים קידושיו, הרי שבדיעבד שייך הוא בפרשת יעוד. אך אין ללמוד מזה שיִמְכְּרֶנָּה לְקִרוּבִים, משום שֶׁאִם רָצָה לְיַיעֵד אֵינוֹ מְיַיעֵד, כיון שאין קידושיו חלים, ואינו שייך כלל בפרשת יעוד. לכן אָמַר קְרָא 'לְאָמָה', וּמְלַמֵּד שֶׁמּוֹכְרָהּ לְקִרוּבִים על אף שאינם כלל בפרשת יעוד. וכיון שלומדים מ'לאמה' שמוכר את בתו לפסולים לתנא קמא, או שמוכרה גם לקרובים לרבי אליעזר, אין מקור ללמוד שאפשר להתנות שלא ליעד, ולכן נחשב למתנה על מה שכתוב בתורה, ותנאו בטל.

שואלת הגמרא, וְרַבִּי מֵאִיר שלמד מ'לאמה' שיכול להתנות שלא ליעד, מה יעשה עם הדרשות שחכמים ורבי אליעזר דורשים מזה. עונה הגמרא, מה שיכול למוכרה לְפְסוּלִין, נַפְקָא לֵיהּ – לומד הוא מֵהֵיכָא דְּנַפְקָא לֵיהּ – מאותו מקום שנלמד לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, דהיינו מהפסוק 'אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדֹנֶיהָ אֲשֶׁר לוֹ יְעָדָהּ' וגו', ובדלעיל. ומה שמוכרה בְּקִרוּבִים, אין לו מהיכן ללמוד, וצריך לומר שֶׁכְּבָר לָהּ כְּרַבָּנָן, דְּאָמְרֵי בברייתא לעיל 'אֵין מוֹכְרָהּ לְקִרוּבִים'. הגמרא מביאה בריייתות החולקות בדין מוכרה לקרובים: תָּנֵי חֲדָא – שנינו בברייתא אחת, שיכול אביה לִמּוֹכְרָהּ לְאָבִיו, אף שאסורה עליו משום בת בנו, אך וְאֵין מוֹכְרָהּ לְבָנוֹ, כיון שאסורה עליו משום אחותו. וְתַנְיָא אִידָךְ – ושנינו בברייתא אחרת, אֵין יכול אביה לִמּוֹכְרָהּ לֹא לְאָבִיו וְלֹא לְבָנוֹ, שהרי אסורים ליעדה. מקשה הגמרא, בְּשְׁלָמָא מה ששנינו שֶׁאֵינוֹ מוֹכְרָהּ לֹא לְאָבִיו וְלֹא לְבָנוֹ מובן, משום שסובר כְּרַבָּנָן שאין מוכרה לקרובים. אֶלָּא מה ששנינו שֶׁמּוֹכְרָהּ לְאָבִיו וְאֵין מוֹכְרָהּ לְבָנוֹ, כְּמַאן – כמי סובר הברייתא, הרי זה לֹא כְּרַבָּנָן שאין מוכרה לקרובים, שלדבריהם אין מוכרה אף לאביו, וְלֹא כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר שמוכרה לקרובים, שלדבריו מוכרה גם לבנו.

מתרצת הגמרא, לְעוֹלָם ברייתא זו כְּרַבָּנָן, אך מוֹדוּ [ר' מודים] רַבָּנָן שמוכרה לקרובים הֵיכָא דְּאִיכָּא צַד יְעוּד – במקום שיש אפשרות לקיים יעוד, וכיון שיכול ליעד או לעצמו או לבנו, יכול למוכרה לאביו אם יש לו בן, משום שיכול ליעדה לבנו, שהיא בת אחיו ומותרת לו, אבל אין מוכרה לבנו, משום שאין אפשרות לקיים יעוד, שהרי גם על בן בנו אסורה משום אחות אביו.

נמצא, שלרבי אליעזר יכול למוכרה גם לקרובים וגם לפסולים. ובדעת חכמים נחלקו, לברייתא השניה אין מוכרה לקרובים, ולברייתא הראשונה, כשיש אפשרות לקיים יעוד מוכרה גם לקרובים. ולפי כולם אין מתנה שלא ליעד. ולרבי מאיר אין מוכרה לקרובים, אך יכול להתנות שלא ליעד.

הגמרא חוזרת לבאר את דיני עבד עברי: תָּנוּ רַבָּנָן, נאמר בעבד עברי 'אִם בְּנָפוֹ יָבֹא בְּנָפוֹ יֵצֵא', ויש לדרוש מהפסוק, שאם בְּגוּפוֹ נִקְנָם לעבדות, בְּגוּפוֹ יֵצֵא. רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, דורשים מהפסוק שאם יְחִידִי נִקְנָם לעבדות יְחִידִי יֵצֵא. שואלת הגמרא, מַאי – מה הפירוש שאם (בְּנָפוֹ) בְּגוּפוֹ נִקְנָם בְּגוּפוֹ יֵצֵא. עונה הגמרא, אָמַר רָבָא, לוֹמַר שֶׁאֵינוֹ יוֹצֵא לחירות בְּרֹאשֵׁי אִבְרִים – אם אדונו הפיל שינו או סימא עינו, או חתך לו אחד משאר העשרים וארבעה ראשי אברים, כְּעֶבֶד כנעני שיוצא על ידי זה לחירות.

מקשה הגמרא, אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי לרבא, הַהוּא – דין זה, מִ'לֹא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים' נַפְקָא – נלמד, שאומר שאין אמה עבריה יוצאת בראשי איברים כעבד כנעני, והוא הדין עבד עברי. השיבו רבא, אִי מֵהָתָם – אם נלמד רק מהפסוק 'לא תֵצֵא כְּצֵאת הָעֲבָדִים', חָוֹה אָמִינָא – הייתי אומר, שעדיף עבד עברי מעבד כנעני, שבעבד עברי קָא נָיְיתִיב לֵיהּ דְּמֵי עֵינֵיהּ וְנָיְיפוֹק – גם יתן לו דמי עינו שסימא וגם יוציאו לחירות, קָא מַשְׁמַע לָן – משמיענו הפסוק 'בגופו יצא' שמיותר הוא, שבגופו יוצא, כלומר שמשלים את חסרון גופו בממון, ואינו יוצא בראשי איברים כלל.

הגמרא ממשיכה לבאר את הברייתא: רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, שדורשים את הפסוק, שאם יְחִידִי נִקְנָם יְחִידִי יֵצֵא. שואלת הגמרא, מַאי – מה הפירוש 'יְחִידִי יֵצֵא'. עונה הגמרא, אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, הָכִי קָאָמַר – כך אמר, שאם יֵשׁ לוֹ לעבד אִשָּׁה וּבָנִים לפני שנמכר לעבד, רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית על בורחו, אבל אם אֵין לוֹ אִשָּׁה וּבָנִים קודם, אֵין רַבּוֹ מוֹסֵר לוֹ שִׁפְחָה כְּנַעֲנִית, ואף הוא מפרש 'בְּגוּפוֹ' מלשון בגופו, רק שמפרש שהיינו יחידי, והיינו שאם בא ללא אשה ובנים, יוצא בלא שנמסרה לו שפחה כנענית.

שנינו במשנה (לעיל יד:) שעבד עברי יוצא לחירות בגרעון כסף, כלומר שמחלקים את הסכום שנמכר למספר השנים שהיה צריך לעבוד, וכמה זמן צריך עדיין לעבוד, ואת ההפרש נותן לרבו ויוצא לחירות. הגמרא מביאה ברייתא המפרשת את אופן החישוב של גרעון הכסף: תָּנוּ רַבָּנָן, נִמְכַּר בְּמָנֶה – מאה זוז, וְהִשְׁבִּיחַ מחמת שהתייקר שכר פעולתו או שהתחזק בכבוד, וְעָמַד עַל מָאתַיִם זוז כשבא לפדות עצמו, מְנַיִן שֶׁאֵין מְחַשְּׁבִין לוֹ כמה עליו לשלם אֶלָּא לפי ערך של מָנֶה שהיה בעת מכירתו, שֶׁנֶּאֱמַר בנמכר לגוי, 'אַחַר נִמְכַּר גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ', הרי שמערכים את מחיר השנים שנותרו לפי כסף מקנתו. אבל אם נִמְכַּר בְּמָאתַיִם זוז, וְהִכְסִיף [ר' והתקלקל] וְעָמַד עַל מָנֶה – מאה זוז, מְנַיִן שֶׁאֵין מְחַשְּׁבִין לוֹ כמה עליו לשלם אֶלָּא לפי ערך של מָנֶה בשויו עתה, תַּלְמוּד לוֹמַר, 'וְאִם מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים וגו', וְחִשַּׁב לוֹ כְּפִי שָׁנָיו' וגו', הרי שמערכים את מחירו לפי ערכו עתה.

אֵין לִי ללמוד מפסוקים אלו אֶלָּא עֶבֶד עברי הַנִּמְכָּר לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים, שבו פסוקים אלו כתובים, ומשום שהוּא וְנִגְאָל בְּקִרוּבִים, שקרוביו גואלים אותו מיד הגוי, לכן יָדוֹ של האדון עַל הַתַּחְתּוֹנָה, ומחשבים תמיד להקל לעבד ולהפסיד לאדון. אך נִמְכָּר לְיִשְׂרְאֵל ובא לפדות עצמו, מְנַיִן שאף עליו מקילים. תַּלְמוּד לוֹמַר, 'שָׂכִיר' 'שָׂכִיר' לְגִזֵּרָה שָׁוָה, נאמר בנמכר לגוי 'כִּשְׂכִיר שָׁנָה בְּשָׁנָה' וגו', ונאמר בנמכר לישראל 'כְּשָׂכִיר תְּהוֹשֵׁב' וגו', וכשם שבנמכר לגוי מחשבים לפי ערכו הנמוך יותר, בעת המכירה או הפדיון, כך גם בנמכר לישראל.

הגמרא מביאה משא ומתן בין כמה אמוראים לבאר את הטעם שדורשים את הפסוקים להקל על העבד: אָמַר אַבַּיֵי בשעה שדעתו היתה בדוחה עליו, הֲרֵינִי בפומבדיתא פתוח להשיב לשואלי דבר תורה, כְּבֶן עֲזַאי החריף והדרשן, שנהג כן בְּשׁוּבֵי טְבֶרְיָא. אָמַר לֵיהּ רַבָּה בַּר מָתְנָה – אחד מהחכמים [אַבַּיֵי – מְכַּדֵּי [ר' הלואי] חֲנֵי קָרֵאי – את הפסוקים הללו, 'מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ' ו'כִּפְי שָׂנָיו', אִיכָּא לְמִידְרְשִׁינְהוּ לְקוּלָּא וְאִיכָּא לְמִידְרְשִׁינְהוּ לְחוּמְרָא – אפשר לדרוש להקל על העבד, שיערכוהו תמיד במחיר הנמוך, ואפשר לדורשם גם להחמיר עליו, להעריכו תמיד במחיר הגבוה, מַאי חֲזִית דְּדָרְשַׁתְּ לְקוּלָּא, נֵידְרְשִׁינְהוּ לְחוּמְרָא – מה ראית לדורשם להקל עליו, נדרשם להחמיר להעריכו לפי זמן היוקר.

השיב לו אביי, לֹא סָלְקָא דַּעְתָּךְ – לא יעלה בדעתך לדורשם להחמיר עליו, מִדַּאֲקִיל רַחֲמָנָא לְגַבֵּיהּ – שהרי הקילה התורה עליו. דְּתַנְיָא, נאמר בעבד עברי שאינו רוצה לצאת בשש, 'כִּי טוֹב לוֹ עִמָּךְ', ודורשים מהפסוק שיהיה העבד עִמָּךְ – שווה לך בְּמַאֲכָל, וְעִמָּךְ – ושווה לך בְּמִשְׁתֶּה, שֶׁלֹּא תֹּאכַל אַתָּה אוֹכֶל פַּת נְקִיָּה, וְהוּא אוֹכֵל פַּת קִיבָּר שאינה נקיה, ושלא תֹּאכַל אַתָּה שׁוֹתֶה יַיִן יָשָׁן, וְהוּא שׁוֹתֶה יַיִן חָדָשׁ. ושלא תֹּאכַל אַתָּה יָשָׁן עַל גַּבֵּי מוֹכִים שהם רכים, וְהוּא יָשָׁן עַל גַּבֵּי חֻמְתָּן הקשה. מִכָּאן אָמְרוּ חכמים, שֶׁכָּל הַקּוֹנֶה עֶבֶד עִבְרִי, כְּקוֹנֶה אָדוֹן לְעַצְמוֹ, שעליו לספק צרכיו כפי שנותן לעצמו. וכיון שהתורה דאגה לטובתו מסתבר לדרוש את הפסוקים להקל עליו. שאלו שוב, וְאֵימָא – ואלי נאמר, דְּתָנֵי מֵילֵּי – שמה שצריך להקל על העבד, היינו לְעַנְיַן אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה, כִּי הֵיכִי דְּלֹא לִיצְטַעַר לֵיהּ –

המשך בעמוד נא

כדי שלא לצער את העבד, שיראה שלאדון יש דברים טובים יותר משלו, הָא [ר' אך] לְעָנְיַן פְּרִיוֹן נַחֲמִיר עֲלֵיהּ – על העבד, להעריכו במחיר הגבוה, מִדְּרַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא שאמר שבא לידי עבדות מחמת שהיה חשוד על השביעית. דְּתַנְיָא, רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא אוֹמֵר, בָּא וְרָאָה כַּמָּה קָשֶׁה וחמור אפילו אֲכִילָה – האיסור הקל שֶׁל שְׁבִיעִית, אָדָם שנוֹשֵׂא ונוֹתֵן בְּפֵרוֹת שְׁבִיעִית, ועובר על איסור סחורה, כאמור 'וְהָיְתָה שַׁבַּת הָאָרֶץ לָכֶם לְאָכְלָה', ודורשו חכמים 'לאבלה', ולא לסחורה, לְמוֹד הוא נענש שמפסיד את ממונו, ומוֹכֵר אֶת מַטְלְטָלָיו מפני עניותו, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפרשה, 'בִּשְׁנַת הַיּוֹבֵל [הַזֹּאת] תָּשֻׁבוּ אִישׁ אֶל אֲחֻזָּתוֹ', וְסָמִיךְ לֵיהּ – בפסוק שלאחריו, 'וְכִי תִמְכְּרוּ מִמְכָּר לַעֲמִיתֶךָ אוֹ קָנֹה מִיַּד עֲמִיתֶךָ' וגו', ומפרשים תיבת 'מיד' דהיינו דָּבָר הַנִּקְנֶה בהבערה מִיָּד לְיָד – מטלטלים, ודורשים 'בשנת היובל הזאת' וגו', 'וכי תמכרו' וגו' 'או קנה', שאם תמכרו או תקנו בשנת היובל מה שנאסר, תבואו לידי כך שתמכרו את מטלטליכם. ואם לֹא הִרְגִּישׁ לחזור בו מחמת הפורענות, אלא המשיך בעבירה, לְמוֹד שהוא מוֹכֵר גם אֶת שְׂדוֹתָיו, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפרשה, 'כִּי יִמּוֹךְ אָחִיךָ וּמָכַר מֵאֲחֻזָּתוֹ' – מהשדות שירש מאביו. לֹא בָּאת לְיָדוֹ הרהור תשובה על חטאיו, עַד שֶׁמּוֹכֵר אפילו אֶת בֵּיתוֹ שגר בו, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפרשה, 'וְאִישׁ כִּי יִמְכֹּר בֵּית מוֹשַׁב עִיר חוֹמָה'.

מקשה הגמרא, מַאי שְׁנָא הָתָם – מה שונה במי שנענש למכור את מטלטליו, דְּאָמַר 'לֹא הִרְגִּישׁ' עד שנענש למכור שדותיו, וּמַאי שְׁנָא הָכָא – ומה שונה במי שנענש למכור גם את שדותיו, דְּאָמַר 'לֹא בָּאת לְיָדוֹ' עד שנענש למכור ביתו, שמשמע שפשוט לתנא שלא ישוב מדרכיו הרעים. מתרצת הגמרא, שבא לומר כְּדַרְבִּי הוֹשַׁעְיָא, דְּאָמַר רַב הוֹשַׁעְיָא, בֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵירָה פעם אחת, וְשָׁנָה בָּהּ לעבור עליה פעם נוספת, הוּתְּרָה לוֹ לעבור עליה פעמים נוספות. מקשה הגמרא, הוּתְּרָה לוֹ סַלְקָא דַּעְתָּךְ – וכי עולה על דעתך לומר שנעשתה היתר. מתרצת הגמרא, אֶלָּא אין כוונתו שהותר לו לעבור איסור זה, אלא שנַעֲשֵׂית לוֹ כְּהֶתֵּר, ואחר שכבר פעמיים חטא, חזקה שימשיך בדרכיו ויענש עוד.

ממשיכה הברייתא, לֹא בָּאת לְיָדוֹ הרהור תשובה, עַד שֶׁמּוֹכֵר אֶת בֵּיתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְכִי יִמְכֹּר אִישׁ אֶת בֵּיתוֹ לְאָמְתָה'. מבארת הגמרא, וְאַף עַל גַּב דְּמכירת בֵּיתוֹ לֹא בֵּיתָא כְּהַאי עֲנְיָנָא – בפרשה זו, כתב התנא שסופו למכור את בתו, משום דְּהָא קָא מַשְׁמַע לַן – דבר זה משמיענו, נִיחְיֵן אִינָשׁ בְּרִיתֵיהּ וְלֹא נִיזּוֹק בְּרִיבְיָתָא – עדיף לאדם למכור את בתו מללוות בריבית. מַאי טַעֲמָא – מדוע, משום דִּבְרִיתֵיהּ מְגָרְעָא וְנָפְקָא, וְהָא מוֹסְפָא וְאָזְלָא – בתו מגרעת דמי פדיונה בעבודתה, וכשבא לפדותה משלם רק את מה שנותר עד סיום העבודות, ואילו ריבית מוסיפה על החוב. וכיון שבהמשך הפסוקים מבואר שסופו שלווה בריבית, בהכרח שכבר מכר את בתו לפני כן.

ממשיכה הברייתא, לֹא בָּאת לְיָדוֹ הרהור תשובה, עַד שֶׁלָּוֶה בְּרִבִּית, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפרשה 'וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ וּמָטָה יָדוֹ עִמָּךְ' וגו', וְסָמִיךְ לֵיהּ בפסוק שאחריו, 'אַל תִּקַּח מֵאִתּוֹ וְנֶשֶׁךְ וְתַרְבִּית', הרי שבא לידי הלוואה בריבית. לֹא בָּאת לְיָדוֹ הרהור תשובה, עַד שֶׁמּוֹכֵר אֶת עַצְמוֹ לישראל, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפרשה, 'וְכִי יָמוּךְ אָחִיךָ וְנִמְכַּר לָךְ'. וכשאינו חוזר בתשובה, סופו שמוכר עצמו לֹא רק לָךְ – הישראל, אֶלָּא אף לְגֵר, שֶׁנֶּאֱמַר בהמשך הפרשה, לְגֵר', הרי שנמכר לגר צדק. וְלֹא רק לְגֵר צֶדֶק, אֶלָּא כשלא שב בתשובה, מוכר עצמו לְגֵר תּוֹשָׁב, שֶׁנֶּאֱמַר 'וְנִמְכַּר לְגֵר תּוֹשָׁב', שקיבל על עצמו שלא לעבוד עבודה זרה, ואוכל נבילות. ומה שנאמר 'מִשְׁפַּחַת גֵּר', זֶה שאם עדיין לא שב, נמכר לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים, וּכְשֶׁהוּא אוֹמֵר 'או לְעֵקֶר מִשְׁפַּחַת גֵּר',

זֶה הַנִּמְכָּר – אם עדיין לא שב, לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים עַצְמָהּ, לחטוב עצים ולשאוב מים ליצורכה. וכיון שנמכר לעבד מחמת חטאיו, ראוי להחמיר עליו שיפדה לפי ערכו הרב ביותר בין זמן המכירה וזמן הפדייה, ולא כמו שאמרה הברייתא להקל לפדותו לפי ערכו הפחות.

אָמַר לֵיהּ אביי לההוא מרבנן, הָתָם – שם, על אף שהגיע עד כדי למכור עצמו לשמש לעבודה זרה, הָא אַהֲדְרֵיהּ קְרָא – הלוא החזירו הכתוב, ואמר לכל ישראל שירחמו עליו, דִּתְנֵי דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, הוֹאִיל וְהָלַךְ וְהִגִּיעַ כּוֹמֶר לַעֲבוֹדַת כּוֹכָבִים, אֵימָא – שמא אומר לִידְחֵי [ר' להפיל] אֶבֶן אַחַר הַנּוֹפֶלֶת, שלא יהא לו פדיון, תַּלְמוּד לוֹמַר בהמשך הפרשה, 'אַחֲרֵי נִמְכַּר גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לוֹ, אֶחָד מֵאֶחָיו יִגְאָלֶנּוּ'. וכיון שהתורה רוצה בתקנתו, יש להקל בפדיונו.

שואלת הגמרא, וְאֵימָא – ושמא נאמר, ש'גְּאֻלָּה תִּהְיֶה לוֹ' כִּי הֵיכִי דְּלֹא לִיתַּמַּע – כדי שלא יתערב בֵּין הָעוֹבְדֵי כּוֹכָבִים, הָא [ר' אך] לְעָנְיָן פְּדִיוֹן, נֶחְמְיר עָלֵיהּ לחשב לפי המחיר הגבוה, מִדְּרַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי חֲנִינָא שאומר שהגיע לעבדות מחמת חטאו, ולכן יש להחמיר עליו.

מתרצת הגמרא, אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, תְּרֵי קְרָאֵי כְּתִיבִי – שני פסוקים נאמרו בענין הפדיון, כְּתִיב 'אִם עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים וגו', מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ', וּכְתִיב 'וְאִם מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים וגו', כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב וגו', ומשמע שיש ריבוי ומיעוט בשנים, ויש לשאול, וְכִי יֵשׁ שָׁנִים מְרוּבּוֹת וְיֵשׁ שָׁנִים מוּעָטוֹת – שימכר ליותר או לפחות משש שנים. אֶלָּא כך יש לפרש את הפסוקים, 'אִם עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים', היינו שנִתְרַבָּה כַּסְפּוֹ – שהשביח העבד ועלה ערך שנות עבודתו, 'יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ' – כערכו בעת קנייתו ולא כערכו כעת, 'וְאִם מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים', דהיינו שנִתְמַעֵט כַּסְפּוֹ [ר' וירד ערך שנות עבודתו, 'כְּפִי שָׁנָיו יָשִׁיב אֶת גְּאֻלָּתוֹ', דהיינו כערכו בשנים אלו, ולא כערכו בשעת המכירה.

שואלת הגמרא, וְאֵימָא הָכִי קָאָמַר – ושמא כך אמר הכתוב, 'אִם עוֹד רַבּוֹת בַּשָּׁנִים', היינו הֵיכָא דְּעַבַד תְּרֵי וּפְשׁ לֵיהּ אַרְבַּע – שעשה בעבדותו שנתיים ונותרו ארבע שנים, שהם רוב השנים, נֵיתִיב לֵיהּ – ישלם לאדון עבור אַרְבַּע שנים 'מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ', ואילו 'וְאִם מְעַט נִשְׁאַר בַּשָּׁנִים', היינו שעָבַד אַרְבַּע וּפָשׁוּ לֵיהּ תַּרְתֵּי – שעשה בעבדותו ארבע שנים ונותרו שנתיים, נֵיתִיב תַּרְתֵּי – ישלם את שתי השנים 'כְּפִי שָׁנָיו', ואין מדובר בהכסיף או השביח, אלא שמשלם לפי חשבון הסכום שנמכר והשנים שנותרו.

מתרץ רב נחמן בר יצחק, אִם כֵּן, שהשינוי הוא בין אם נותרו שנים רבות או מועטות, נִכְתּוֹב קְרָא 'אִם עוֹד רַבּוֹת "שָׁנִים"' וכן 'אִם מְעַט נִשְׁאַר "שָׁנִים"' – בלא 'ב', מַאי – מה הוא הלשון שנקט הכתוב 'בַּשָּׁנִים', שמשמע שהריבוי הוא בשנים, בהכרח שבא לומר, שאם נִתְרַבָּה כַּסְפּוֹ [ר' ערכו הכספי] בַּשָּׁנִים, יש להעריכו 'מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ', כפי ערכו בעת המכירה, ואם נִתְמַעֵט כַּסְפּוֹ [ר' ערכו הכספי] בַּשָּׁנִים, יש להעריכו 'כְּפִי שָׁנָיו', כפי ערכו עתה בשנים אלו.

אָמַר רַב יוֹסֵף, דְּרִשִׁינְהוּ רַב נַחְמָן (בַּר יִצְחָק) לְהָנֵי קְרָאֵי – דרש רב נחמן פסוקים אלו בְּנִתינתן בסִינַי.

בסוגיות הבאות הגמרא דנה בדיני פדיון עבדים ובתים בערי חומה, אם אפשר לפדות 'לחצאין', דהיינו כשמשלם רק חלק מדמיהם, וכן אם גם קרובים יכולים לפדות.

(סִיָּמָן לסוגיות דלהלן, עֶבֶד הנמכר לגוי ובַּיִת ערי חומה, אם נגאלים לַחֲצָאִין, בַּיִת ערי חומה ועֶבֶד הנמכר לישראל, אם נגאלים בְּקִרּוֹבִים). המוכר שדה אחוזה, דהיינו שהיא ירושה לו מאבותיו מחלוקת הארץ לשבטים, חוזרת היא ביובל למוכר, וכן יכול לגואלה מאחר שעברו שנתיים מהמכירה, בחישוב בכמה נמכרה, וכמה שנים היה מהמכירה עד היובל, ולפי זה כמה שולם עבור כל שנה, וכמה שנים נשארו עד היובל, ואת זה נותן כדי לגאול. אולם רק אם משלם את הסכום המלא יכול לגאול, ואינו יכול לגאול רק מקצת מהשנים שנשארו, שדרשו חכמים את הכתוב 'וְהִשִּׁיגָה יָדוֹ וּמָצָא 'יָד' גְּאֻלָּתוֹ', שאינו גואל אלא אם נותן את כל שיעור גאולתו. הגמרא דנה בעבד עברי הנמכר לגוי, שבו נאמר רק 'יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ' ולא נאמר 'כדי', אם קיים בו דין זה:

בָּעָא מִינֵּיהּ [ר' שאל] רַב הוּנָא בַּר חִינָּנָא מֵרַב שֵׁשֶׁת, עֶבֶד עִבְרִי הַנִּמְכָּר לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים, האם נִגְאָל הוא לַחֲצָאִין, ויכול לתת חצי דמיו, ולגאול מחצית שנות עבדותו, וכשיסתיימו השנים שעליהן לא שילם, ישתחרר, אוֹ אֵינוֹ נִגְאָל לַחֲצָאִין, ואין גואל אלא אם יש לו כדי כל השנים שצריך לעבוד. וצדדי הספק הם, האם 'גְּאֻלָּתוֹ' 'גְּאֻלָּתוֹ' מַשְׁמַע אֲחוּזָה נָמֵי – לומדים בגזירה שוה, נאמר בשדה אחוזה 'וּמָצָא כְּדֵי גְּאֻלָּתוֹ', ונאמר בעבד עברי הנמכר לגוי 'יָשִׁיב גְּאֻלָּתוֹ', מַה שָּׁדֶה אֲחוּזָה אֵינוֹ נִגְאָל לַחֲצָאִין, כפי שדורשים מהכתוב "בדי" גאלתו', אַף הָאי – הנמכר לגוי נַמִּי אֵינוֹ נִגְאָל לַחֲצָאִין, אוֹ דִּילְמָא – או שנאמר, שכאשר הגאולה לחצאין היא לְקוּלָּא לעבד, אֲמְרִינַן שנגאל לחצאין, אבל כאשר היא לְחוּמְרָא לעבד, לֹא אֲמְרִינַן שנגאל לחצאין, כפי שמצינו לעיל שאם השביח או הוזל, שהולכים תמיד להקל עליו.

רב ששת פשט את הספק מטעם אחר: אָמַר לֵיהּ רב ששת, לַאו אָמְרַתְּ הָתָם – האם לא אמרת לגבי גגב שאין לו לשלם, שאמרה תורה 'אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ', ואם הגניבה שעליו לשלם פחותה משויו להימכר כעבד לשש שנים, אין מוכרים אותו לפחות משש, משום ש'נִּמְכַּר' משמע שימכר כּוּלּוֹ, דהיינו לכל שש השנים, וְלֹא שימכר רק חֶצְיוֹ, כלומר לפחות משש, הָכִי נַמִּי – כך יש לדרוש את מה שנאמר לגבי פדיונו של העבד 'או השִׂיגָה יָדוֹ וְנִגְאָל', נִגְאָל' כּוּלּוֹ וְלֹא חֶצְיוֹ, ואינו נגאל לחצאין.

הגמרא מבארת את הנפקותות בין אם נגאל לחצאין או אין נגאל לחצאין: אָמַר אַבָּיֵי, אִם תִּימְצֵי לוֹמַר שעבד עברי נִגְאָל לַחֲצָאִין, מַשְׁכַּחַתְּ לָהּ לְקוּלָּא וּלְחוּמְרָא – אתה מוצא בדבר קולא לעבד, שמרויח מכך, וכן חומרא, שמפסיד מכך. ומפרש אביי, לְקוּלָּא כיצד, אם זַבְּנֵיהּ – קנאו האדון בְּמֵאָה זוז, וְיָהֵב לֵיהּ – נתן העבד לאדון חֲמִשִּׁין זוז, שהם פַּלְגָּא דְּדָמֵי – מחצית דמיו, וְלאחר מכן אַשְׁכַּח העבד וְקָם – ועמד ערכו עַל מָאתָן – מאתיים זוז לשש שנים, אִי אָמְרַתְּ שנִגְאָל לַחֲצָאִין, נמצא שנותר לאדון רק חצי, ואחר שהתייקר שוה חלקו מאה, ולפיכך יָהִיב לֵיהּ – נותן העבד לאדון מֵאָה זוז בלבד, וְנָפֵיק – ויוצא לחירות. וְאִי אָמְרַתְּ שאֵין נִגְאָל לַחֲצָאִין, ולא קנה עצמו מיד האדון כלל, ומה ששילם זה פקדון ביד האדון, נמצא שיש לאדון עבד השוה מאתיים, וכשבא לפדות עצמו, יָהִיב לֵיהּ – נותן לו העבד עוד מֵאָה וַחֲמִשִּׁין זוז, וביחד עם מה שנתן זה מאתיים זוז, וְנָפֵיק – ויוצא לחירות, הרי שאם נגאל לחצאין משלם פחות.

מקשה הגמרא, וְהָאָמְרַתְּ – והלא אמרת שאם נִתְרַבָּה כַּסְפּוֹ – התייקר העבד, צריך לפדות עצמו רק מִכֶּסֶף מִקְנָתוֹ – כפי שויו בעת המכירה ולא לפי היוקר, ואפילו אם אין נגאל לחצאין צריך לתת רק עוד חמישים זוז. מתרצת הגמרא, כאן מדובר כְּגוֹן דְּאוֹקִיר – שהיה ערכו בעת המכירה מאתיים, וְזַל – והוזל ועמד ערכו על מאה, ואז נתן לאדון חמישים כדי לפדות את חציו, וְאוֹקִיר – והתייקר שוב ועמד ערכו על מאתיים, כפי ערכו בעת המכירה, אך כיון ששילם דמי חציו בעת שהיה זול, אם נגאל לחצאין וחל פדיונו, נותר לאדון רק חציו, ואין צריך לשלם אלא כפי שהתייקר אותו החצי, ונותן מאה ויוצא.

וממשיך אביי לבאר: מַשְׁכַּחַתְּ לָהּ – אתה מוצא לְחוּמְרָא אם נגאל לחצאין, שאם זַבְּנֵיהּ בְּמֵאתָן – קנאו במאתיים זוז, ולאחר מכן יָהִיב – נתן בפדיונו מֵאָה זוז, שהם פַּלְגֵי דְּדָמֵי – מחצית מדמיו, וְלאחר מכן אִיכְּסָף – התקלקל העבד וְקָם – ועמד ערכו עַל מֵאָה זוז, אִי אָמְרַתְּ נִגְאָל לַחֲצָאִין, במאה שנתן פדה את חציו, ועליו לתת את דמי חציו השני, שאחר ירידת ערכו זה חמישים זוז, ולפיכך יָהִיב לֵיהּ – נותן העבד לאדון עוד חֲמִשִּׁין זוז, וְנָפֵיק – ויוצא לחירות, ונמצא ששילם מאה וחמישים זוז. וְאִי אָמְרַתְּ אֵין נִגְאָל לַחֲצָאִין, ובנתינת מחצית הכסף לא חל כל פדיון, חָזְרָה [ר' אלא] מֵאָה הזוז ששילם, פַּקָּדוֹן נִינְהוּ גַּבֵּיהּ – הרי הם פקדון אצל האדון, ועתה שערך כולו הוא מאה, יָהִיב לְחוּ נִיהֲלֵיהּ – נותנם לאדון לפדיון, וְנָפֵיק – ויוצא לחירות, ונמצא ששילם רק מאה זוז.

התבאר לעיל, שהמוכר שדה אחוזה, אינו יכול לפדותה עד

המשך בעמוד רו

שיעברו שנתיים מהמכירה, ומאז יכול לפדותה עד היובל, ואם לא פדאה שבה היא אליו ללא תמורה. והמקדיש שדה אחוזה, יכול לפדותה מיד ולעולם, אולם אם מכרה הגזבר לאחר, כשמגיע היובל היא יוצאת מידי הקונה ומתחלקת לכהנים המשמשים במשמר שנכנס בו היובל, ואינה שבה אל המקדיש כלל.

המוכר בית בעיר המוקפת חומה, יכול לפדותו מיד, ועד תוך שנה בלבד, ואם לא פדאו, הרי היא של הקונה לצמיתות, ללא אפשרות פדיון ואינה חוזרת ביובל. והמוכר בית בעיר ללא חומה, גואל מיד ועד היובל, ואם לא גאלו, שב הוא אליו ביובל.

הגמרא דנה אם יש גאולה לחצאין בבתי ערי חומה: בָּעָא מִינֵּיהּ – שאל רַב הוּנָא בַּר חִינָּנָא מָרַב שֵׁשֶׁת, חֲמוֹכֵר בֵּית בְּבָתֵּי עָרֵי חוֹמָה, האם נִגְאָל לַחֲצָאִין, ואם נתן מחצית דמיו נפדה חצי הבית, אוֹ אֵינוֹ נִגְאָל לַחֲצָאִין. וצדדי הספק הם, האם 'גְּאוּלָּתוֹ' 'גְּאוּלָּתוֹ' מִשְּׁדֶה אֲחוּזָּה גָּמַר – לומדים בגזירה שוה, נאמר בשדה אחוזה 'וּמָצָא כְּדֵי גְאֻלָּתוֹ', ונאמר בבתי ערי חומה 'יָמִים תִּהְיֶה גְאֻלָּתוֹ', מַה שָּׂדֶה אֲחוּזָּה אֵינָהּ נִגְאֶלֶת לַחֲצָאִין, כפי שלומדים מהכתוב "כְּדֵי' גְאֻלָּתוֹ', אַף חַאי – בית בעיר חומה נַמִּי, אֵינוֹ נִגְאָל לַחֲצָאִין, אוֹ דִּילְמָא הֵיכָא דְּגָלֵי גָּלֵי, הֵיכָא דְּלָא גָּלֵי לֹא גָּלֵי – או אולי, רק היכן שגילתה תורה ואמרה 'כדי גאולתו', צריך בכדי השווי בשלימות, אך היכן שלא גילתה תורה אין צורך בכך.

ואף כאן פשט רב ששת את ספיקו מטעם אחר: אֲמַר לֵיהּ רב ששת לרב הונא בר חיננא, מִמַּדְרְשׁוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן שדורש את טעם הכתוב, נִשְׁמַע, שֶׁלֹּא כסף וְגוֹאֵל בו, שלא כבשדה אחוזה שאין יכול לגאול בכסף שלוה. וְגוֹאֵל לַחֲצָאִין, ושלא כבשדה אחוזה שאין גואל לחצאין. דְּתַנְיָא, נאמר במי שהקדיש שדה אחוזה 'וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה', מה שנכפל 'גאל יגאל' מָלַמֵּד, שֶׁלֹּא כסף וְגוֹאֵל בו, וְגוֹאֵל גם לַחֲצָאִין, אֲמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן, מַה הַטַּעַם שהקילה תורה על מקדיש שדה אחוזה לגאול באופנים אלו, לְפִי שֶׁמָּצִינוּ בְּמוֹכֵר שָׂדֶה אֲחוּזָּה, שֶׁיָּפֶה כֹּחוֹ בשדה, שֶׁאִם הִגִּיעַ יוֹבֵל וְלֹא נִגְאָלָה, חוֹזֶרֶת לְבַעֲלֶיהָ בַּיּוֹבֵל, ומצד שני מצינו שהוּרַע כֹּחוֹ, שֶׁאֵינוֹ לוֹוֶה וְגוֹאֵל, וְאַף אינו גּוֹאֵל לַחֲצָאִין, והיינו משום שרצון התורה שלא תפקע השדה מנחלת האבות, וכיון שחוזרת ביובל, הורע כוחו שאינו לוה וגואל ואינו גואל לחצאין, מה שאין כן מַקְדִּישׁ שדה אחוזה שֶׁהוּרַע כֹּחוֹ, שֶׁאִם הִגִּיעַ יוֹבֵל וְלֹא נִגְאָלָה על ידו, אלא נמכרה על ידי הגזבר לאחר, יוֹצְאָה מהקונה וניתנת לַכֹּהֲנִים בַּיּוֹבֵל, ואינה חוזרת עוד לבעליה, ככתוב 'וְאִם לֹא יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה, וְאִם מָכַר אֶת הַשָּׂדֶה לְאִישׁ אַחֵר' וגו'. וְהָיָה הַשָּׂדֶה בְּצֵאתוֹ בַּיֹּבֵל וגו', לַכֹּהֵן תִּהְיֶה אֲחֻזָּתוֹ', ולכן מצד שני יָפָה כֹּחוֹ של המקדיש שדה אחוזה שֶׁלֹּוֶה וְגוֹאֵל, וְגוֹאֵל לַחֲצָאִין, כדי להשאיר נחלת אבותיו בידו.

ולפי זה אפשר ללמוד גם לגבי בית בעיר חומה, הָאי – זה הַמּוֹכֵר בַּיִת בְּבָתֵּי עָרֵי חוֹמָה נַמִּי, הוֹאִיל וְהוּרַע כֹּחוֹ בבית, שֶׁאִם מָלְאָה לוֹ שָׁנָה תְּמִימָה וְלֹא נִגְאָלָה, נֶחְלְטָה הבית לעולם לקונה, ללא זכות פדייה, ואף ביובל אינו חוזר, לכן יש לומר שיָּפָה כֹּחוֹ בגאולתו, שֶׁלֹּוֶה וְגוֹאֵל וְגוֹאֵל לַחֲצָאִין.

מקשה הגמרא, אֵיתֵיבֵיהּ – הקשה רב הונא בר חיננא לרב ששת מברייתא, נאמר במקדיש שדה אחוזה, 'וְאִם גָּאֹל יִגְאַל אֶת הַשָּׂדֶה', מה שנכפל 'גאל יגאל' מָלַמֵּד, שֶׁלֹּוֶה כסף וְגוֹאֵל את השדה, וְכן שגּוֹאֵל גם לַחֲצָאִין. והוצרך הפסוק ללמד זאת, משום שֶׁיָּכוֹל הָיִיתִי לומר, וַהֲלֹא דִּין [ד' קל וחומר] הוּא שאינו לוה וגואל ואינו גואל לחצאין, וּמַה מּוֹכֵר שָׂדֶה אֲחוּזָּה, שֶׁיָּפֶה כֹּחוֹ, שֶׁאִם הִגִּיעַ יוֹבֵל וְלֹא נִגְאָלָה, חוֹזֶרֶת לְבַעֲלֶיהָ בַּיּוֹבֵל, בכל זאת הוּרַע כֹּחוֹ לענין פדיון, שֶׁאֵין לוֹוֶה וְגוֹאֵל וְאינו גּוֹאֵל לַחֲצָאִין, מַקְדִּישׁ שדה אחוזה שֶׁהוּרַע כֹּחוֹ, שֶׁאִם הִגִּיעַ יוֹבֵל וְלֹא נִגְאָלָה על ידו, ומכרה הגזבר לאחר, יוֹצְאָה לַכֹּהֲנִים בַּיּוֹבֵל, וכי אֵינוֹ דִּין – קל וחומר שֶׁהוּרַע כֹּחוֹ גם לענין פדיון שֶׁאֵין לוֹוֶה וְגוֹאֵל וְאין גּוֹאֵל לַחֲצָאִין. אך יש לפרוך את הקל וחומר, מַה לְּמוֹכֵר שָׂדֶה אֲחוּזָּה, שֶׁכֵּן הוּרַע כֹּחוֹ לענין לִיגָּאֵל מִיָּד, שאינו יכול לגאול את השדה עד שנתיים אחר שמכרה, ככתוב 'בְּמִסְפַּר שְׁנֵי תְבוּאֹת יִמְכָּר לָךְ', שאין מכירה פחותה משתי שנים, ורק אחר כך יכול לפדות לפי חשבון השנים, ככתוב שערך המכירה הוא 'לְפִי רֹב הַשָּׁנִים תַּרְבֶּה מִקְנָתוֹ, וּלְפִי מְעֹט הַשָּׁנִים תַּמְעִיט מִקְנָתוֹ', שהמחיר נקבע לפי ריבוי או מיעוט השנים שעד היובל, ובהמשך נאמר, שהפדיון הוא לפי 'וְחִשַּׁב אֶת שְׁנֵי מִמְכָּרוֹ, וְהָשִׁיב אֶת הָעֹדֶף לָאִישׁ אֲשֶׁר מָכַר לו', וְשָׁב לַאֲחֻזָּתוֹ', והיינו שמחשב כמה שנים עוד יש לו בשדה עד היובל, ואת זה משיב לו, ולכן הורע כוחו גם שאינו לווה וגואל ואינו גואל לחצאין, תֹּאמַר בְּמַקְדִּישׁ שדה אחוזה שֶׁיָּפֶה כֹּחוֹ לענין לִיגָּאֵל מִיָּד, ויש לומר שגם יופה כוחו שלווה וגואל וגואל לחצאין.

אך על פירכא זו יש להשיב, מוֹכֵר בַּיִת בְּבָתֵּי עָרֵי חוֹמָה יוֹכִיחַ, שֶׁיָּפֶה כֹּחוֹ לִיגָּאֵל מִיָּד, וְאֵין לוֹוֶה וְגוֹאֵל וְאין גּוֹאֵל לַחֲצָאִין, הרי שמה שנגאל מיד אינו סיבה שגם יהיה לווה וגואל וגואל לחצאין, ונותר הקל וחומר ממוכר שדה אחוזה, שאף מקדיש שדה אחוזה לא יוכל ללוות ולגאול ולא לגאול לחצאין, ולכן הוצרך הפסוק 'ואם גאל יגאל' לרבות שלווה וגואל וגואל לחצאין. ומכל מקום מפורש בברייתא שהמוכר בית בבתי ערי חומה אין לווה וגואל ואין גואל לחצאין, שלא כדברי רב ששת.

מתרצת הגמרא, לֹא קַשְׁיָא,